

Цірат Г.А.*

МІЖНАРОДНА ПІДСУДНІСТЬ

An author pays attention to the underlying principles of such legal doctrine (institute) as international jurisdiction. He analyzes valid Ukrainian laws on the issue, compares them with laws of a number of foreign states. Made analyses and comparison provides to the author enough grounds to detect main existing problems in Ukrainian legislature and to generate a number of proposals to solve detected problems.

Поняття міжнародної підсудності в міжнародному цивільному процесі

В цій статті ми розглянемо деякі аспекти одного з найважливіших та найскладніших інститутів міжнародного цивільного процесу – інституту міжнародної підсудності, тобто підсудності цивільних справ за участю іноземного елемента.

В міжнародному цивільному процесі під підсудністю цивільних справ з іноземним елементом розуміють компетенцію судів певної держави щодо розгляду та вирішення цивільних справ і виконання окремих процесуальних дій за участю іноземного елемента. [11, с. 271]

З початку розглянемо питання термінології, яка застосовується в цілому до питань, що розглядатимуться в статті.

Закон України «Про міжнародне приватне право» в статтях 75-77 застосовує термін «підсудність» [5, Розділ 12], а в статті 78 – «компетенція». Цивільний процесуальний кодекс України в статті 414 застосовує термін «підсудність» судам України цивільних справ у спорах, в яких беруть участь іноземці [15]. Господарський процесуальний кодекс України в назві статті 124 застосовує термін «компетенція» господарських судів у справах за участю іноземних підприємств, а далі в статті застосовуються терміни «підвідомчість» та «підсудність» справ за участю іноземних підприємств і надається посилання на статті ГПК, що містять загальні правила підсудності та підвідомчості спорів господарським судам України [2].

Термін «компетенція» охоплює більш широке коло правових явищ і в нашому випадку стосується в широкому розумінні права різних державних органів розглядати та вирішувати справи за участю іноземного елемента. Обсяг поняття, який визначається терміном «компетенція», ширший та включає в себе обсяг поняття, яке визначається терміном «підвідомчість».

Коли мова йде про права саме судів розглядати справи за участю іноземного елемента, тоді застосовується термін «підсудність», хоча господарським процесуальним кодексом України для визначення цього поняття застосовується термін «підвідомчість», а термін «підсудність» застосовується для визначення ланки судів, які вправі розглядати справи як суди першої інстанції.

Тому поняття «підсудність» можна виразити як встановлене законом право судових і тільки судових органів держави приймати до свого провадження, розглядати та вирішувати справи за участю іноземного елемента.

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного приватного та митного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Треба відрізнити питання визначення підсудності спорів з іноземним елементом від питань визначення права, що підлягає застосуванню до таких спірних правовідносин з іноземним елементом. При визначенні підсудності спору з іноземним елементом мова йде про визначення держави, суди якої будуть вправі розглядати справу за участю іноземного елемента, наприклад, іноземної особи і, відповідно, застосовувати процесуальне право своєї країни. При визначенні права, що підлягає застосуванню до таких спірних правовідносин з іноземним елементом, йдеться про матеріальне право певної країни, яке буде застосовувати суд, визнаний компетентним за правилами підсудності, при вирішенні спору по суті і таким правом може бути як матеріальне право країни-суду, так і матеріальне право будь-якої іншої країни.

Як справедливо вважає В.А. Бігун, при застосуванні конструкції «міжнародна підсудність», по-перше, вирішується питання про те, до компетенції органів якої держави належить право вирішення того чи іншого питання, тобто здійснюється розмежування компетенції між юрисдикційними органами різних держав; по-друге, лише після цього має бути поставлене питання про визначення конкретного органу держави до компетенції якого входить вирішення даного роду справ [11, с. 271].

Існує декілька основних системних підходів, які покладаються в основу законодавства певної країни при формуванні системи норм, що регулюють підсудність спорів з іноземним елементом судам цих країн (інститут міжнародної підсудності як складова міжнародного цивільного процесу). До таких підходів можна віднести:

1. За ознакою громадянства однієї із сторін спору, коли, наприклад, угода, з якої виник спір, укладена громадянином країни-суду, або питання стосується особистого статусу фізичної особи – громадянина країни-суду.

2. Розповсюдження правил внутрішньої територіальної підсудності на спірні правовідносини з іноземним елементом, коли, наприклад, компетентним вважається суд країни, де має своє місце знаходження відповідач по справі, або відбулася подія, яка стала підставою для виникнення деліктних правовідносин.

3. За ознакою «присутності» відповідача, наприклад, за місцем знаходження філії або представництва іноземної юридичної особи.

4. За процесуальною ознакою можливості вручення судової повістки відповідачу на території країни-суду.

За критеріями, на підставі яких визначається підсудність справи судам тієї чи іншої країни, тобто вирішується питання підсудності справи з іноземним елементом, розрізняють декілька видів міжнародної підсудності. До них відносяться: виключення з підсудності, виключна підсудність, загальна підсудність, альтернативна підсудність та договірна підсудність. Всі вони є складовими загального інституту міжнародної підсудності. Розглянемо деякі з цих видів міжнародної підсудності.

Виключення з підсудності

Виключення з підсудності – це сукупність норм права певної країни, які встановлюють випадки та умови, за наявності яких суди цієї країни не вправі розглядати певні спори, що виникають з правовідносин з іноземним елементом.

Законодавство не кожної країни має положення, які визначають випадки виключення з юрисдикції її судів певних категорій спорів. Треба вказати на те, що український закон не знає такого поняття як виключення з юрисдикції, тобто в українському законодавстві не має аналога такої норми, яку наприклад, мають закони Угорщини [10, с. 244] та Італії [10, с. 324]. В Україні законодавство не містить спеціальних норм аналогічних угорським або італійським, які б виключали юрисдикцію українських судів щодо певного переліку спорів з іноземним елементом.

Угорське законодавство про міжнародне приватне право передбачає норми, що регулюють питання виключення з підсудності і визначає деякі справи, по відношенню до яких юрисдикція угорських судів виключена законом [10, с. 244]. До таких справ угорський закон відносить справи проти іноземної держави, іноземного органу державної влади або державного управління; справи проти іноземного громадянина, якщо він є діючим в Угорщині дипломатичним представником або за іншими підставами ..., у справах, які стосуються представництва, обсягу дії, або анулювання прав у зв'язку із захистом промислової власності за кордоном. Виключення з підсудності відомо і італійському праву. «Італійська юрисдикція не розповсюджується на речові позови, які стосуються нерухомого майна, яке знаходиться за межами Італії» [10, с. 324].

Умови виключення тих чи інших видів спорів з юрисдикції судів певної країни визначається національним законодавством цієї країни і є способом окреслення меж юрисдикції судів цієї країни щодо спорів з іноземним елементом. Таким чином формуються загальновизнані принципи та критерії визначення виключної підсудності, яку ми розглядатимемо нижче. Наприклад, законодавство деяких країн визначає, що справи щодо нерухомості, яка знаходиться за межами цієї країни, виключеними з юрисдикції її судів – це з одного боку, а з іншого боку законодавство переважної більшості країн визначає виключну юрисдикцію своїх судів щодо спорів, які стосуються нерухомості, яка знаходиться на їх території. Сам факт виключення таких справ з юрисдикції судів одних країн забезпечує безспірне та виключне право судів інших країн на розгляд таких спорів і таким чином, дозволяє уникнути виникнення так званого конфлікту юрисдикцій щодо певної категорії справ.

За допомогою норм про виключення з юрисдикції, по-перше, встановлюються граничні межі юрисдикції судів певної країни, за які суд цієї країни не може вийти взагалі або може вийти лише за певних умов (наприклад, відмова іноземної держави від судового імунітету); по-друге, дається позитивний, так би мовити, сигнал іншим країнам щодо юрисдикції судів цієї країни і відповідно з очікуванням на встановлення за принципом взаємності аналогічних за змістом норм; по-третє, вдається уникнути конфлікту юрисдикцій.

Отже, якщо справа прямо не виключена з юрисдикції суду певної країни, до якого подано позов, то цей суд має вирішити питання наявності чи відсутності у нього юрисдикції щодо цієї справи на підставі відповідних норм, що мають бути ним застосовані.

Виключна підсудність

Виключна підсудність – це сукупність норм права певної країни та міжнародних договорів, які встановлюють перелік справ, щодо розгляду яких суди певної країни мають виключне право.

Коли виключна підсудність судів однієї країни щодо певних справ визначається міжнародним договором, то цьому праву відповідає зобов'язання судів інших країн – учасниць цього міжнародного договору вважати свою юрисдикцію виключеною щодо цих справ.

Відповідно до статті 77 закону України «Про міжнародне приватне право» до виключної підсудності українських судів віднесені справи, що виникають зі спорів за участі українських та іноземних осіб, якщо наявний один з перерахованих в цій статті закону критеріїв. Головними критеріями, покладеними в основу цієї статті є (1) критерій місця знаходження предмету спору або особи та (2) критерій найбільш тісного зв'язку предмету спору з правопорядком України.

За критерієм місця знаходження підсудність справ українським судам є виключною, коли:

- нерухоме майно, щодо якого виник спір, знаходиться на території України;
- у справі, яка стосується правовідносин між дітьми та батьками, обидві сторони мають місце проживання в Україні;
- у справах про банкрутство боржник був створений відповідно до законодавства України.

За критерієм найбільш тісного зв'язку юрисдикція українських судів є виключною, коли:

- справа стосується усиновлення, яке було здійснене або здійснюється на території України;
- у справі про спадщину спадкодавця - громадянин України і мав в ній місце проживання;
- спір, пов'язаний з оформленням права інтелектуальної власності, яке потребує реєстрації чи видачі свідоцтва (патенту) в Україні;
- спір стосується дійсності записів у державному реєстрі, кадастрі України;
- справа стосується випуску або знищення цінних паперів, оформлених в Україні.

Український закон вказує також, що суди України мають виключну підсудність і «в інших випадках, визначених законами України», що є свідченням того, що закон України «Про міжнародне приватне право» не дає вичерпного переліку справ, які віднесені до виключної підсудності судам України, що створює певну невизначеність. Більш зрозумілим могло бути посилення в статті на міжнародні договори, за якими суди України могли б додатково наділятися правом виключної підсудності.

Законодавство кожної країни має свій власний перелік справ, що складають виключну підсудність її судів. Ці переліки за обсягом та змістом дуже суттєво відрізняються один від одного. Так, бразильське законодавство вказує, що «виключно бразильській судовій владі належить розглядати справи, що стосуються нерухомості, яка знаходиться в Бразилії [10, с. 182-182]. Угорський закон про міжнародне приватне право встановлює такий перелік справ, які належать до виключної компетенції угорських судів:

- справи щодо нерухомого майна, яке знаходиться в Угорщині;
- справи, які стосуються особистого статусу угорського громадянина;
- справи про спадкування, які стосуються спадкового майна спадкодавця – угорського громадянина і яке знаходиться на території Угорщини;
- справи, порушені проти угорської держави;
- справи про анулювання цінних паперів і документів, випущених в Угорщині;
- справи про промислову власність в Угорщині [10, с. 243-245].

Аналіз переліку цих справ дає можливість зробити висновок про те, що в основу визначення виключної підсудності законодавець покладає такі головні критерії, як критерій місця знаходження предмету спору або особи та критерій найбільш тісного зв'язку предмету спору чи одного з суб'єктів спірних правовідносин з правопорядком цієї країни. Місце знаходження в країні, наприклад, нерухомого або спадкового майна, обумовлює підсудність спорів щодо нього судам цієї країни. Справи, пов'язані з особистим статусом фізичної особи – громадянина держави – виключна підсудність судам цієї держави. Питання які стосуються випуску цінних паперів, інших документів, реєстрації права промислової власності в державі, тощо, обумовлює виключну підсудність судів саме судам цієї держави.

Питання міжнародної підсудності є предметом міжнародно-правової уніфікації шляхом укладання багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорів.

Прикладами такої уніфікації є багатотонні договори з питань правової допомоги, які укладені в рамках СНД. Конвенція СНД 1993 року «Про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах» встановлює, що за позовами про

право власності та інші речові права на нерухоме майно виключно компетентні суди за місцем знаходження такого майна [9, пункт 3 статті 20], а згідно з Угодою про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності 1992 року за позовами про право власності на нерухоме майно та визнання актів державних та інших органів недійсними або такими, що не мають нормативного характеру, розглядаються за місцем знаходження такого нерухомого майна та за місцем знаходження відповідного органу [12, пункти 3 та 4 статті 4].

Договірна підсудність

Під договірною підсудністю у вузькому розумінні ми розуміємо юрисдикцію судів або суду певної країни розглянути та вирішити певний спір з іноземним елементом не в силу припису норми закону країни-суду або норми чинного міжнародного договору, а в силу угоди сторін спору. В основі такої підсудності лежить угода сторін.

Договірна підсудність, тобто право судів певної країни розглядати спір з іноземним елементом на підставі приватноправової угоди, ґрунтується на праві сторін спірних приватноправових відносин, яким наділяє їх власний особистий закон, укладати угоди, якими визначати суди певної держави як компетентні розглядати спір між цими особами. Такі угоди прийнято йменувати пророгаційними угодами. В силу таких угод сторони спору вправі підпорядкувати спори, що виникли або можуть виникнути між ними в майбутньому, юрисдикції судів держави, за законодавством якої ці спори не підлягають юрисдикції її судів або підлягають юрисдикції судів інших декількох країн. Таким чином, пророгаційною угодою сторони наділяють суди певної країни правом розглядати спір та виносити рішення. В силу такої угоди, суди, як правило, отримують виключну юрисдикцію щодо цього спору, тому ми можемо сказати, що виключна підсудність може виникати як з норми закону, так і з угоди. Стаття 17 Брюссельської конвенції 1968 року встановлює, що якщо сторони, одна або декілька з яких доміцільовані в договірній державі, домовилися про те, що суди цієї держави мають юрисдикцію щодо розгляду будь-яких спорів, які виникли або можуть виникнути в зв'язку з будь-якими визначеними правовідносинами, то такі суди мають виключну підсудність [1, с. 289-304].

В широкому розумінні під договірною підсудністю ми розуміємо складову загального інституту міжнародної підсудності, різні аспекти якої регулюються сукупністю норм права різних країн та норм міжнародних договорів і, які регулюють такі питання як припустимість пророгаційних угод, тобто перелік правовідносин, спори з яких можуть бути предметом угоди сторін про підсудність, форма таких угод, умови їх дійсності та багато іншого.

Наслідки укладання сторонами угоди про вибір підсудності та межі застосування таких угод (припустимість пропрогаційних угод), встановлюються законом. Так, стаття 154 румунського закону вказує, що «якщо сторони своєю угодою підпорядкували свій спір або свої спори, що виникнуть з укладених ними правочинів, компетенції певного органу, цей орган наділяється юрисдикційною компетенцією, за виключеннями таких випадків:

- обрано іноземний орган, а спір відноситься до виключної компетенції румунських органів;
- обрано румунський орган, і одна із сторін доведе, що деякий іноземний орган має виключну компетенцію» [10].

Відповідно до статті 5 Швейцарського Федерального закону 1987 року «Про міжнародне приватне право», «сторони майнового правовідношення вільні у виборі компетентного суду по спору, що вже виник або який можливо виникне у майбутньому з приводу такого правовідношення» [10, с. 629-630]. Це положення вказаної статті можна кваліфікувати як загальний дозвіл необмеженому колу осіб укладати угоди щодо вибору

компетентного суду для розгляду спірних правовідносин. Виходячи із змісту статті таким компетентним судом можуть бути і швейцарські суди і суди інших країн.

Відповідно до пар. 62 (1) Угорського закону «Сторони можуть зробити письмове застереження про юрисдикцію іноземного або вітчизняного загального або третейського суду в тих випадках, коли мова йде про правові спори, які виникають з міжнародних господарських договорів» [10, с. 245]. Положення угорського закону ще більш конкретно закріплює дозвіл на укладання угоди про вибір компетентного суду, вітчизняного або іноземного, державного або третейського.

З іншого боку відповідна норма закону України «Про міжнародне приватне право» [5, п.1.1 статті 76] також дозволяє сторонам спірних правовідносин встановлювати своєю угодою підсудність спору, але не будь-яким судам, а лише судам України, крім спорів, що віднесені до виключної компетенції українських судів, що передбачено статтею 77 цього закону [5]. Взагалі стаття 76 закону має назву: «Підстави визначення підсудності справ судам України». Однією з таких підстав може бути угода сторін [5]. Таким чином, наш закон дозволяє сторонам спірних правовідносин встановлювати своєю угодою підсудність спору саме судам України, тобто своєю угодою виключати спір з юрисдикції іноземного суду та передавати спір на вирішення українських судів. Про право сторін спірних відносин з іноземним елементом укладати угоди про встановлення підсудності спору судам інших країн наш закон не згадує. Що це означає? Помилка законодавця чи навмисне не згадування, наслідком якого є позбавлення українських осіб права укладати угоди про вибір суду, якщо таким судом буде іноземний суд? На наш погляд, ми маємо справу з серйозним недоліком закону, який не визначив свого ставлення щодо цього важливого аспекту договірної підсудності. Немає також в законі і згадки про вимоги, яким має відповідати угода сторін про вибір права, щоб вважатися укладеною і дійсною.

В науці угоди, якими сторони можуть відмовлятися від юрисдикції судів одних держав на користь судів іншої держави, мають назву дерогаційні угоди. В законодавстві можливість укладання таких угод має, наприклад, таке закріплення: «Італійська юрисдикція може бути виключена на користь іноземного суду або арбітра, якщо угода про це виконана в письмовій формі і справа стосується прав, які можуть бути відчужені [10, с. 323].

Підводячи певні підсумки розгляду договірної підсудності, слід вказати, що а) можливість укладання пророгаційних або дерогаційних угод залежить перш за все, від характеру правовідносин, з яких виник спір і це встановлюється законодавством певної країни; б) угоди про підсудність мають бути укладені в певний формі; в) закон України «Про міжнародне приватне право» потребує вдосконалення з огляду на необхідність врегулювання деяких важливих аспектів договірної підсудності щодо спорів з іноземним елементом.

Альтернативною підсудністю ми називаємо встановлене законом або міжнародним договором право позивача звернутися за захистом своїх порушених прав та інтересів до суду однієї з декількох держав за своїм власним вибором.

Наприклад, стаття 48(5) договору між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу з цивільних справ встановлює: «Справи з вирішення спорів, що виникають з договірних відносин є компетентним вирішувати орган юстиції тієї Договірної Сторони, на території якої має місце проживання, перебування чи знаходження відповідач або знаходиться спірне нерухоме майно» [4]. Законом України встановлено, що спори з приводу нерухомого майна, яке знаходиться на території України мають вирішуватися виключно судами України. Тому, якщо сторонами спірного правовідношення будуть особи України та Чехії, а спір буде стосуватися нерухомого майна, яке знаходиться на території України, то в силу загального правила – положення міжнародного договору мають переважну силу над положеннями національного законодавства, позивач буде вправі звернутися з позо-

вом до суду Чехії на підставі положень договору про правову допомогу незважаючи на те, що законом України спори, предметом яких є нерухоме майно, віднесені до виключної компетенції судів України.

Джерела правового регулювання питань міжнародної підсудності

До джерел, що регулюють питання міжнародної підсудності відносяться:

- внутрішньодержавні правові акти, до яких, в першу чергу, належать закони;
- міжнародно-правові акти – двосторонні та багатосторонні міжнародні договори та конвенції;
- акти міжнародних організацій;
- судова та арбітражна практика, перш за все, в країнах прецедентного права.

До внутрішньодержавних правових актів, що містять норми, які регулюють питання міжнародної підсудності можна віднести цивільні та цивільно – процесуальні кодекси та закони про міжнародне приватне право.

До міжнародно-правових джерел можна віднести двосторонні договори про правову допомогу в цивільних, сімейних, торговельних справах, норми багатосторонніх міжнародних договорів про правову допомогу, норми спеціальних (галузевих) конвенцій.

До актів міжнародних організацій відносяться такі акти, які є обов'язковими для країн-учасниць та мають пряму дію на території цих країн без додаткових процедур їх імплементації в середині держави.

Для прикладу розглянемо систему джерел норм, що регулюють підсудність справ з іноземним елементом судам України.

До внутрішньо-правових джерел в Україні можна віднести норми закону «Про міжнародне приватне право» [5] та відповідні норми цивільного процесуального та господарського процесуального кодексів України, норми деяких інших законів, наприклад, Кодексу торговельного мореплавства.

Норми міжнародної підсудності містяться в двох багатосторонніх міжнародних договорах СНД, учасницею яких є Україна: в Угоді про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності 1992 року та в Конвенції про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах від 1993р., а також в багатьох двосторонніх міжнародних договорах про правову допомогу в цивільних справах, укладених Україною з іншими країнами.

Питання міжнародної підсудності в національному законодавстві різних країн

В Бразилії питання міжнародної підсудності частково вирішені у Вступному законі до цивільного кодексу 1942 року. Стаття 12 цього Вступного закону вказує, що «Бразильська судова влада є компетентною, коли відповідач має місце проживання в Бразилії або там має бути виконане зобов'язання. Виключно бразильській судовій владі належить розглядати справи щодо нерухомості, яка знаходиться в Бразилії [10, с. 182-183].

В Угорщині питання міжнародної підсудності регулюються Законом про міжнародне приватне право, який прийнято Указом № 13 від 31 травня 1979 року. Закон виходить з того, що угорський суд вправі розглядати будь-яку справу, яка відповідно до його положень не виключена з юрисдикції угорського суду – це загальне правило [10, с. 244].

В Італії питання міжнародної підсудності регулюються в Законі № 218 від 31 травня 1995 року «Реформа італійської системи міжнародного приватного права, Розділ II, якого має назву «Італійська юрисдикція» [10, с. 325].

В Швейцарії відповідно до Федерального закону 1987 року «Про міжнародне приватне право», Розділ 2 – Компетенція [10, с. 629].

Питання юрисдикції в двосторонніх договорах про правову допомогу, укладених Україною

Всі двосторонні договори про правову допомогу, які є чинними для України, можна поділити на три групи.

До першої групи слід віднести ті договори, які взагалі не містять норм, що регулюють питання міжнародної підсудності. До таких договорів, наприклад, можна віднести Договір про правову допомогу в цивільних справах між Україною та Республікою Болгарія [3] та Угоду про правову допомогу в цивільних справах між Україною та Грецькою Республікою [13].

До другої групи треба віднести договори, які містять норми щодо міжнародної підсудності і ці норми згруповані в одній статті договору. До таких договорів, наприклад, слід віднести Угоду про правову допомогу в цивільних справах між Україною та Республікою Кіпр [14], яка містить окрему статтю 17, в якій врегульовані питання міжнародної підсудності, тобто викладені критерії, за наявності яких суд відповідної договірної держави має щодо спору юрисдикцію.

До третьої групи можна віднести договори, в яких норми, що регулюють питання міжнародної підсудності містяться в різних статтях цього договору, присвячених регулюванню окремих правовідносин з іноземним елементом. До таких договорів слід віднести, наприклад, Договір про правову допомогу в цивільних справах між Україною та Чеською Республікою [4]. В цьому договорі в статті 21 встановлюються загальні положення щодо юрисдикції судів договірних країн, а в статтях, які регулюють окремі види правовідносин, також містяться норми щодо юрисдикції судів по справах з цих правовідносин.

Питання юрисдикції в багатосторонніх галузевих міжнародних договорах (конвенціях)

Норми з міжнародної підсудності містяться також в спеціальних (галузевих) міжнародних конвенціях.

Наприклад, в Конвенції ООН про морські перевезення вантажів 1978 року, стаття 21 встановлює такий підхід щодо юрисдикції у справах, які можуть виникнути з правовідносин, що регулюються цією конвенцією: «У випадку судового розгляду, пов'язаного з перевезенням вантажу відповідно до цієї конвенції, позивач на свій розсуд може заявити позов в суді, якій є компетентним відповідно до закону держави суду і в межах юрисдикції якого знаходиться одне з наступних місць: (1) основне комерційне підприємство або місце проживання відповідача, (2) порт завантаження або розвантаження, або (3) місце укладання договору перевезення, або інше місце, яке вказане з цією метою в договорі перевезення» [6].

Конвенція з уніфікації деяких правил, які стосуються міжнародних повітряних перевезень 1929 року зі змінами та доповненнями від 1955 року, в статті 28 встановлює правила визначення підсудності справ, які можуть виникнути за позовами про відповідальність перевізника. Відповідно до цієї статті позивач має право на свій власний розсуд звернутися з позовом про відповідальність до суду однієї з країн – учасниць конвенції, в якій знаходиться: або (1) місце проживання перевізника; або (2) головне управління його підприємства; (3) або де перевізник має контору, через яку було укладено договір перевезення; або (4) де знаходиться місце призначення за договором перевезення [8].

Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення 1956 року. Стаття 31 цієї конвенції встановлює, що по всім спорам, що виникають з приводу перевезень, які здійснюються із застосуванням цієї конвенції, позивач вправі звернутися до суду, який знаходиться на території держави, де знаходиться (1) звичайне місце проживання відповідача, (2) його головна контора або відділення, або агентство при посередництві яких було укладено договір перевезення, або (3) місце прийняття вантажу до перевезення або

(4) вказане місце здачі вантажу. Цей перелік є вичерпним. Виключення складають випадки, коли сторони уклали угоду щодо юрисдикції. Як каже конвенція: «поряд з компетентними судами країн, які приймають участь у Конвенції, разом указаних сторонами» [7, пункт 1 статті 31].

Питання юрисдикції в багатосторонніх міжнародних договорах (конвенціях) про правову допомогу

Угодою про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності встановлено, що компетентним судом є, якщо на території цієї держави:

- відповідач на день висування позову має постійне місце проживання або місце знаходження. Якщо у справі беруть участь декілька відповідачів, що знаходяться на території різних держав - учасниць Співдружності, спір розглядається за місцем знаходження будь-якого відповідача за вибором позивача;

- здійснюється торгова, промислова або інша господарська діяльність підприємства (філіалу) відповідача;

- виконано або має бути повністю або частково виконано зобов'язання з договору, що є предметом спору;

- мала місце дія або інша обставина, що стала основою для вимог щодо відшкодування шкоди;

- має постійне місце проживання або місце знаходження позивач за позовом про захист ділової репутації;

- знаходиться контрагент-постачальник, підрядник або той, хто надає послуги (виконує роботи), і спір стосується укладення, зміни і розірвання договорів.

Пунктом 2 статті 4 дозволяється сторонам укладати угоди про договірну підсудність. Угода має бути укладена у письмовий формі. Такою угодою не можна змінювати виключну підсудність, до якої згідно з цією конвенцією належать:

- про право власності на нерухоме майно - компетентним вважається виключно суд держави, на території якої знаходиться це майно;

- про визнання недійсними повністю або такими, що не мають нормативного характеру, актів державних і інших органів, а також про відшкодування збитків, завданих господарюючим суб'єктам такими актами або які виникли внаслідок неналежного виконання зазначеними органами своїх обов'язків по відношенню до господарюючих суб'єктів - розглядаються виключно судом за місцем знаходження зазначеного органу .

Правила для зустрічного позову і вимог про залік, що впливають з тих самих правовідносин, що і зустрічний позов, підлягають розгляду в тому ж суді, який розглядає основний позов [12].

Підводячи підсумки короткого огляду деяких аспектів визначення підсудності цивільних справ з іноземним елементом необхідно вказати, що цей інститут міжнародного цивільного процесу, є по-перше, одним з головних елементів всієї системи міжнародного цивільного процесу; по-друге, є досить складним в визначенні та регулюванні, головну роль в якому відіграє внутрішнє законодавство; по-третє, законодавство окремих країн досить по-різному ставиться до регулювання схожих складових цього інституту; по-четверте, важливу роль в регулюванні інститут міжнародної підсудності відіграють міжнародні договори, які усувають багато протиріч, яке існує у внутрішньому законодавстві країн. Цей інститут потребує подальшого вивчення, а його правове регулювання подальшого вдосконалення, в тому числі, в Україні з урахуванням досвіту інших країн та міжнародних договорів.

Література

1. Брюссельська конвенція з питань юрисдикції та примусового виконання судових рішень в цивільних та комерційних справах 1968 року. Нешатаєва Т.Н. Международный гражданский процесс. М. Издательство «Дело».
2. Господарський процесуальний кодекс України. ЛігаБізнесінформ.
3. Договір про правову допомогу в цивільних справах між Україною та Республікою Болгарія. ЛігаБізнесінформ.
4. Договір про правову допомогу в цивільних справах між Україною та Чеською Республікою. ЛігаБізнесінформ.
5. Закон України «Про міжнародне приватне право». ЛігаБізнесінформ.
6. Конвенції ООН про морські перевезення вантажів 1978 року. ЛігаБізнесінформ.
7. Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення 1956 року. ЛігаБізнесінформ.
8. Конвенція про уніфікацію деяких правил, які стосуються міжнародних повітряних перевезень 1929 року. ЛігаБізнесінформ.
9. Конвенція СНД «Про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах». 1993 р. ЛігаБізнесінформ.
10. Международное частное право – иностранное законодательство. – М.Статут: 2001.
11. Проблемы науки гражданского процессуального права. // Под редакцией проф. В.В. Комарова. - Харьков, «Право»: 2002.
12. Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності 1992 р. ЛігаБізнесінформ.
13. Угода про правову допомогу в цивільних справах між Україною та Грецькою Республікою. ЛігаБізнесінформ.
14. Угода про правову допомогу в цивільних справах між Україною та Республікою Кіпр. ЛігаБізнесінформ.
15. Цивільний процесуальний кодекс України. ЛігаБізнесінформ.